

NACIONALINĖ MOKSLO PROGRAMA „MODERNYBĖ LIETUVOJE“

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Modernybė yra šiuolaikinės Lietuvos darbotvarkė: visuomenės būklės savivoka ir jos raidos galimybių įvertinimas, apimantis praeities, dabarties ir ateities klausimus. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ Lietuvos piliečius kviečia kurti „modernią, veržlią, atvirą pasauliui, savo nacionalinį tapatumą puoselėjančią stiprią valstybę“. Reflektuojant ir projektuojant modernios Lietuvos visuomenės raidos principus, svarbu suprasti, kokioje modernybėje esame: kokie modernėjimo procesai ir reiškiniai vyko ir vyksta Lietuvoje, kokie jų socialiniai, politiniai, ekonominiai ir kultūriniai padariniai, kokios modernių visuomenių ypatybės būdingos Lietuvai, kaip jos skleidžiasi, kokių esama santykių ir sąveikų tarp ikimodernioms visuomenėms būdingų, tradicinių ir modernių bei tarp modernių ir vėlyvosios modernybės reiškinių.

2. Lietuvos modernios visuomenės formavimasis, modernaus žmogaus ir modernių struktūrų radimosi procesas yra kompleksiškas reiškinys. Modernybę Lietuvoje kaip problemą formuluoti skatina ir ją aktualizuoja šiuolaikinės Lietuvos būklė. Neapmąstytas ir nepakankamai įsisąmonintas visuomenės gyvenimas praeityje trukdo kompleksiskai tyrinėti ir įvertinti Lietuvos socialinės, kultūrinės, politinės ir ekonominės raidos būklę ir perspektyvas.

3. Nacionalinės mokslo programos „Modernybė Lietuvoje“ (toliau – Programa) paskirtis – sudaryti sąlygas spręsti lėto Lietuvos modernėjimo ir palyginti menko humanitarinių mokslų tarptautinio konkurencingumo problemas suburiant geriausius Lietuvos ir užsienio tyrėjus, kurie atliktų inovatyvius kompleksinius Lietuvoje vykusius modernėjimo procesų ir modernybės raidos Lietuvoje tyrimus, jų rezultatų sklaidą visuomenėje. Įgyvendinta programa leistų suteikti moksliskai pagrįstų žinių politikos formuotojams ir įgyvendintojams; istorines patirtis atskleidžiančiomis žiniomis skatintų modernios Lietuvos visuomenės savivoką, socialinę atsakomybę, savivertę ir pasitikėjimą stiprinant savo galimybes šiuolaikiniame besikeičiančiame ir globaliame pasaulyje. Programa būtų įgyvendinama 2016–2021 metais. Per šį laikotarpį tyrimų pagrindu viešajame diskurse kylančios diskusijos turėtų skatinti Lietuvos visuomenės nacionalinės ir kultūrinės tapatybės, kolektyvinės atminties atsinaujinimą, jos vietos ir vaidmens globaliame pasaulyje suvokimą.

4. Programoje modernybė ir modernizacija yra tyrimo objektas ir pažinimo būdas, padėsiantis naujai nagrinėti Lietuvos visuomenės raidą, jos daugiaplanius kontekstus, veiksnius ir procesus, lyginti Lietuvos, Rytų, Vidurio ir Vakarų Europos visuomenių raidą.

5. Modernios Lietuvos ir Lietuvoje vykstančių modernizacijos procesų tyrimai sudarytų prielaidas pagrįsti tvarios valstybės ir visuomenės raidos sampratą, kuri būtų paremta darnaus praeities ir naujovių sambūvio principais, formuoti nuoseklesnę Lietuvos kultūros, mokslo ir švietimo politiką, transformuoti tradicinio agrarinio ir modernaus urbanistinio mentaliteto konfliktą. Tai sustiprintų motyvaciją išlaikyti ir plėtoti lietuvišką (kalbinį ir kultūrinį) tapatumą globalioje informacinėje visuomenėje, kaip Lietuvos savastį išlaikyti tautinį, kultūrinį ir kalbinį visuomenės pliuralizmą.

6. Modernybės ir modernėjimo vyksmų suvokimas Lietuvos politikos formuotojams padėtų rengti nacionalinio tapatumo tvirtinimo, pilietinės visuomenės ugdymo, tautinių kultūrų ir jų sklaidos

europinėje kultūros erdvėje skatinimo, visuomenės kūrybinių galių puoselėjimo politines gaires, priimti šios Programos tyrimų pagrindu gautomis žiniomis grindžiamus sprendimus.

7. 2010–2014 m. įgyvendinta nacionalinė mokslo programa „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ (toliau – VAT programa) patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. V-7, paskatino socialinio ir kultūrinio tapatumų, jų raidos ir būklės tyrimus. Įgyvendinant VAT programos pirmojo („Fundamentiniai tapatumų prielaidų, jo sampratos ir raiškos formų bei raidos ir Lietuvos visuomenės socialinio ir kultūrinio tapatumo formų, jų raidos ir perspektyvų tyrimai“) ir ketvirtojo („Įvairių (tarp jų ir naujų) šiuolaikinio pasaulio iššūkių – globalizacijos, sekuliarizacijos ir kitų – poveikio tapatumui pobūdžio, poveikio valstybei, kalbai ir kultūrai tyrimai“) uždavinių priemones tirti ir kai kurie tapatybių formų kaitą veikusieji modernybės epochos procesai bei reiškiniai. VAT programos kertinė probleminė ir instrumentinė prieiga buvo tapatybė kaip sąmoningas savęs suvokimas ir konstravimas. Ji susitelkė ties dviem modernybės aspektais – valstybe ir tauta, kurie nuo XIX a. pabaigos Lietuvoje buvo esminiai modernizacijos veiksniai. Naujoji Programa siekia peržengti vidines ir vietines visuomenės ir bendruomenės savęs suvokimo ir konstravimo ribas ir pažvelgti į Lietuvos modernėjimą kaip socialinį kultūrinį pokytį, neatskiriamą nuo platesnio ir istorinio Europos konteksto, įvertindama istorines modernybės ir modernizacijos aplinkybes, lyginamąją perspektyvą ir visuminį socialinį ir kultūrinį transformacijos pobūdį.

8. Europos Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programa „Horizontas 2020“ (angl. *Horizon 2020*) Europos Sąjungą ir nacionalines valstybes kviečia tęsti modernizaciją kartu gilinant ir atnaujinant nuolat kintančio pasaulio pažinimą. Programoje laikomasi šios rekomendacijos ir siekiama sudaryti sąlygas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų tyrėjams įsitraukti į bendrą tyrimų lauką, kurį formuoja „Horizontas 2020“ 6-asis iššūkis „Įtrauki, inovatyvi ir reflektivi visuomenė“, aiškiai pabrėžiantis modernios visuomenės savirefleksijos ir atsinaujinimo svarbą. Kita tarptautinė programa yra Europos mokslo erdvės humanitarinių mokslų tinklais paremtos asociacijos HERA (angl. *Humanities in European Research Area*) naujoji programa „Praeitį dabartyje“ (angl. *Re-uses of the Past*). Lietuva yra visateisė šios asociacijos narė, todėl Lietuvos nacionalinių mokslo programų temas svarbu susieti su bendrosiomis europinėmis programų temomis. Be to, Programa tiesiogiai siejama ir su Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. spalio 14 d. nutarimu Nr. 951 patvirtintų prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanos specializacijos) kryptių ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 411 patvirtintų kryptių prioritetų 6-uoju prioritetu „Įtrauki ir kūrybinga visuomenė“, siekiant suteikti šiam prioritetui tvirtą teorinį pagrindą.

9. Pagrindinės Programos sąvokos, nurodančios Programos koncepciją ir tyrimų kryptis:

9.1. Modernybė yra industrinės, egalitarinės, sekuliarios visuomenės ir kultūros, politinei demokratinei šios visuomenės programai būdingos įtampos tarp laisvės ir lygybės, būklė. Modernybė – tai istorinis laikotarpis, kurio esminiai pokyčiai sutampa su pagrindinėmis politinėmis institucinėmis, socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis transformacijomis.

Kompleksiškoje modernybės sampratoje skirtini 4 aspektai: 1) politinės modernybės (liberalizmo ir demokratijos raidos ir prieštarų jų tarpusavio santykių), 2) ekonominės modernybės (ekonominio

liberalizmo ir alternatyvių krypčių raidos), 3) socialinės modernybės (kintančių socialinio solidarumo formų raidos), 4) kultūrinės modernybės (simbolinių visuomeninio gyvenimo struktūrų formavimosi).

9.2. Daugeriopos modernybės sąvoka pabrėžia, kad modernios visuomenės formų gali būti *skirtingų*. Fundamentalūs pokyčiai po Antrojo pasaulinio karo – dekolonizacija, Sovietų Sąjungos suirimas, ekonominė krizė, naujai išryškėjusios gilios demokratijos problemos, kitokių, ne vakarietišku, modernizacijos krypčių atsiradimas – skatina reflektuoti naujus pažinimo būdus ir daryti prielaidas, kad modernybės formos gali būti įvairios ir netgi prieštarauti viena kitai.

9.3. Daugeriopos modernybės apibrėžimas skatina diferencijuoti ir modernumo sąvoką, skirti: a) modernios visuomenės reiškini, b) modernizacijos kaip kompleksišku pokyčių kategoriją ir c) visuminį modernybės reiškini (epistemologines ir ontologines modernybės prielaidas, būdingas raidos tendencijas, užsibaigiančias reflektivia vėlyvosios modernybės būklės savivoka).

9.4. Nors modernizacijos kategorija grindžiamas požiūris siejasi su pažangos ideologija, tačiau atmetama nuostata, kai pažanga vertinama supaprastintai, kaip nelygstamas gėris. Pabrėžiamas modernėjimo vyksmų ir veiksmų „įvairiakryptiškumas“ ir prieštaravimas, stengiamasi išryškinti lokalinius, nacionalinius bei europinius modernizacijos vyksmo ir modernybės susiklostymo bruožus.

II SKYRIUS ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

10. Daugiau nei prieš du dešimtmečius suformuluotas siekis kurti laisvą, demokratinę, pliuralistinę, atvirą, individo teises ir laisves gerbiančią ir užtikrinančią, vidaus ir išorės iššūkius įveikiančią visuomenę, šiandien tebelieka siekiamybe. Mokslinių tyrimų rezultatai bei politinio, ekonominio ir visuomeninio gyvenimo kritikų išvados atskleidžia tokį vaizdą:

10.1. nepakankamai stipriai išreikštus: Lietuvos visuomenės pilietinę galią, angažavimąsi svarstant viešuosius reikalus, įsisažmonintą bendrojo gėrio ir socialinio solidarumo svarbą;

10.2. prieštaringą individo santykį su valstybe: viena vertus, individas valstybės institucijomis nepasitiki, jų negerbia ir net jaučia priešišumą, kita vertus, tikisi, kad valstybė užtikrins asmeninę gerovę;

10.3. visuomenę persmelkusį individualizmą ir privataus intereso vyravimą paradoksaliai lydi pagarbos individui, individualumui ir kitoniškumui stoka bei savidestrukcija;

10.4. nepakankamai stiprūs socialiniai ryšiai, lėtai įsisavinami kolektyvinės veiklos įgūdžiai, neišnykstantys giminystės ryšiai valstybės tarnyboje ir nepotizmas trikdo visuomenės ir pavienių jos narių ryžtą, atsakomybę, iniciatyvumą, kūrybiškumą, gebėjimą sąmoningai pasirinkti ir priimti sprendimus;

10.5. istoriškai pagrįsto žinojimo, racionalumo, kritinio mąstymo ir savirefleksijos stoka lemia menką visuomenės atsparumą galimoms manipuliacijoms ir polinkį į konformizmą.

11. Akademiniam ir viešajame diskurse aiškinantis visuomenės problemų priežastis, dažniausiai linkstama apsiriboti sovietine šių problemų kilme, retai – Lietuvos istorinės raidos ypatybėmis ir modernėjimo specifika. Taip problemos yra supaprastinamos, jų priežastys lieka nepažinios, o politinę, ekonominę, socialinę Lietuvos visuomenės ir jos kultūros būklę veikiantys sprendimai priimami be tinkamos argumentacijos arba nuoseklaus pagrindo.

12. Modernizacijos procesai buvo esminiai modernių tautų, tautinės tapatybės ir nacionalinių valstybių formavimesi. Moderni Lietuvos valstybė, lietuvių tauta, jos kultūra ir politinė savimonė, Lietuvos tautinių mažumų moderni tapatybė, tautinė, politinė ir pilietinė savimonė – tai XIX ir XX a. lūžinių pokyčių rezultatas.

13. Lietuvių tauta išgyveno greitą tradicinės bendruomenės virsmą valstybingumo siekiančia tauta ir valstybingumą bei jam reikalingą kultūros sistemą tvirtinančia nacija. Formavosi „modernaus lietuvio“ ir „modernios kultūros“ vaizdinys bei supratimas, o plečiantis moderniam ūkio organizavimui ryškėjo socialinis sluoksniavimasis ir socialiniai prieštaravimai. Lietuvai stigo laiko savai modernizacijos politikai įgyvendinti – ją nutraukė nacistinė ir ilgalaikė sovietinė okupacija. Sovietinės okupacijos metais Lietuva išgyveno galingą industrializacijos ir urbanizacijos bangą, kuri pakeitė visą kraštovaizdį ir sukūrė naujas visuomenės ir kultūros gyvavimo sąlygas. Okupacijos metais susiklostė ypatingi kultūriniai lietuvybės palaikymo ir puoselėjimo būdai, išlaikę mes (lietuviai) ir jie (okupantai) skirties nuovoką. Nors tie būdai reiškėsi įvairiose kultūrinės ir meninės kūrybos srityse, tačiau stiprėjo ir vadinamosios tarybinės rusakalbės kultūros poveikis. Išsilaisvinus iš sovietinės okupacijos prasidėjo naujas modernizacijos tarpsnis, kurį lemia europinės integracijos ir globalizacijos veiksniai, kultūros atsivėrimas pasauliui, naujų informacinių ir komunikacinių technologijų plėtra ir to pagrindu formuojama nauja kultūrinės komunikacijos sistema, laiduojanti kultūrinės ir meninės kūrybos sklaidą europinės kultūros erdvėje.

14. Skirtingą modernybės pobūdį įvairiose šalyse lėmė specifinės vietos sąlygos, istorinės, politinės aplinkybės, tradicinės kultūros veiksniai ir kt. Dėl to ne tik konstatuojama modernizacijos kelių įvairovė, bet ir svarstoma apie daugelio skirtingų modernybių buvimą ar esminius modernių šalių skirtumus. Lietuvos atvejis ypatingas tuo, kad visi daugialypiai socialiniai ir kultūriniai procesai yra vykę ir tebevyksta netolydžiai, dažnai – itin koncentruotais proveržiais, šuoliais. Lietuvai teko patirti radikalių politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių permainų, vykusių tiek forsuočiai ir staigiai, tiek ir palengva subrendusių, tiek savos visuomenės, tiek ir svetimų politinių galių iniciatyva. Įvairių modernizacijos procesų rezultatas – modernios Lietuvos tautos ir visuomenės susiformavimas.

15. Iki šiol Lietuvos modernybė nėra kompleksiskai ištirtas ar juolab suvoktas reiškinys. Ji nepakankamai įrašyta ne tik į Vakarų ar pasaulinį, bet ir į Vidurio Europos bei Baltijos regiono kontekstus. Lietuvos visuomenė menkai suvokia modernizacijos reikšmę savo pačios istorinei genezei ir dabartiniam tapatumui, todėl šiuolaikinių procesų akivaizdoje yra perdėm linkusi į retroaktyvią, ksenofobišką ir negatyvią savivoką.

16. Pasaulyje moderniosios visuomenės ir modernizacijos tyrimai, akcentuojantys kompleksiską ir kryptingą perėjimą iš tradicinių bendruomenių į moderniąsias visuomenes, išsiplėtė po II Pasaulinio karo. Buvo sukurtos modernizacijos teorijos ir suformuotas modernizacijos tyrimų laukas, išryškinti didelės apimties racionalizacijos procesai, susiejami su socialine sistema, moderniąja visuomene ir nacionaline valstybe. Atsirado kritinės teorijos ir kritinės modernios visuomenės koncepcijos, veikusios vėlesnę modernybės savivoką ir pastangas tęsti racionalų komunikacinį modernybės projektą.

17. Lietuvos modernizacijos vyksmas, varomosios jėgos, kultūrinės bei ideologinės paskatos, taip pat modernizacijos fazės, tempas, netolydumai ir prieštaravimai kol kas menkai gvildinti:

17.1. Fragmentiškai analizuoti modernybės ir vėlyvosios modernybės konceptai, tirtos modernizmo teorijos ir kartu jomis grįstos humanitarinių mokslų tyrimo metodologijos.

17.2 Tirti ir globalizacijos, vėlyvojo kapitalizmo ir vartotojiškumo fenomenai, tautinės valstybės kūrimo, tautinės tapatybės bei kultūrinės atminties išsaugojimo procesai, kritiškai reflektuoti medijų ir regiono visuomenės reiškiniai. Tačiau stokojama modernybės ir modernizacijos teorinės artikuliacijos ir kritinės refleksijos. Nenagrinėta modernybės genezės, modernybės idėjų perėmimo ir pasisavinimo problema. Mažai tirtas vienas esminių modernėjimo aspektų – sąveika su vietinėmis tradicijomis, tos sąveikos kaita ir poveikis Lietuvos visuomenei bei kultūrai, taip pat išryškėję priešiniškos modernizacijai pavidalai. Mažai tirta Lietuvos modernybės sąveika su Europos modernybės pavidalais;

17.3. Modernybės problematika nuosekliausiai plėtota tiriant Lietuvos kultūrą: tirtas modernizmo, kaip estetinių pažiūrų ir stilistinių krypčių visumos, formavimasis XX a. pradžioje ir tarpukaryje; nacionalinių meno mokyklų ir modernių kultūrinių institucijų radimasis ir plėtra iki sovietinės okupacijos. Pastarąjį dešimtmetį intensyviai nagrinėjami įvairūs modernybės ir postmodernybės aspektai tiriant sovietmečio ir šiuolaikinę kultūrą. Visgi ankstesnio laikotarpio meno istorijos modernybės problemos formuluojamos fragmentiškai ir menkai conceptualizuojamos. Netirtas naujo kultūros vartotojo, modernybei būdingo masinės kultūros fenomeno, vartotojiškos visuomenės formavimasis. Atsižvelgiant į šiuolaikinės kultūros raidos tyrimuose pastebimas tendencijas svarbu tirti naująsias technologijas ir kultūros industrijas, jų poveikį visuomenės mentalitetui, moderniosios kultūros transformacijas vėlyvosios modernybės laikotarpiu.

17.4. Buvo pradėti XIX–XX a. moderniosios literatūros istorinės raidos, daugiakalbės miesto literatūros, tradicinė kultūros ir etninių kultūrų modernėjimo tyrimai, taip pat lyginamieji Vidurio Europos ir baltų literatūrinio modernizmo tyrimai. Tačiau šie tyrimai tėra fragmentiški, menkai integruoti į modernybės kontekstą. Tirtina modernių idėjų ir ideologijų raiška, tradicijų ir modernybės sąveika Lietuvos literatūroje, lietuvių literatūros poveikis modernaus visuomenės sąmoningumo raidai. Į modernybės tyrimus trauktina lyginamoji modernių baltų literatūrų analizė; svarstyti ankstyvųjų naujųjų (modernių) laikų literatūra raidos aspektu, senosios literatūros tradicijos tęstinumo problema;

17.5. Buvo filologinių ir Lietuvos raštijos tyrimų, skirtų lietuvių tautos atgimimo ir formavimosi procesams: analizuotas bendrinės kalbos ir visuomenės santykis, tarmių ir socialinių dialektų kaita, lietuvių kalbos gyvavimo Lietuvoje, lietuvių diasporoje ir globaliame pasaulyje sąlygos, lietuvių kalbos ir raštijos sąveikos su naujosiomis medijomis ir informacinėmis technologijomis problemos. Pradėti lietuvių kalbos ir kalbinės savimonės kaitos moderniais laikais ir globalizacijos sąlygomis tyrimus, kalbos ir individo, kalbos ir visuomenės, kalbos ir valstybės santykio, naujų technologijų poveikio kalbai tyrimai; moderniosios kalbotyros, lietuvių kalbos ir literatūros tyrimai, taikytini švietimui ir ugdymui;

17.6. Esama pažangos tiriant kapitalistinio ūkio formavimąsi, įsitvirtinimą ir jo raidą XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje bei kai kuriuos šio proceso socialinius padarinius. Nepakankamai tyrinėti industrializacijos, technologinio progreso ir jų keliamų prieštaravimų socialiniai aspektai, poveikis kultūros raidai. Reikia naujų sovietinio laikotarpio ekonominių procesų ir jų įtakos socialiniams, demografiniams, migracijos bei panašioms procesams tyrimų. Sovietinės modernizacijos, jos proceso ir pasekmių tyrimai atskleistų sovietinės okupacijos metais Lietuvoje įgyvendintų modernizacijos projektų bei „tarybinio žmogaus“ formavimo ir kitų socialinės inžinerijos apraškų padarinius;

17.7. Pastaruoju metu plėtojami modernių laikų urbanistinės raidos, miesto bendruomenių gyvenimo, jų industrinės kultūros ir kultūrinės atminties ypatumų tyrinėjimai. Tačiau urbanizacijos, kuri iš esmės paveikė ekonominę veiklą, socialinę organizaciją, kultūrą, vertybes, gyvenimo būdą ir politinės organizacijos formas, tyrimai turėtų būti intensyvinami. Urbanizacijos proceso, šiuolaikinės urbanistinės visuomenės ypatybių, miestietiško mentaliteto, miestų bendruomenių kalbinių, kultūrinių, demografinių, socialinių bruožų ir gyvenimo būdo tyrimai paašškintų kai kuriuos dabarties Lietuvos politinio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo bei vertybių ypatybes;

17.8. Modernybės laikotarpio socialiniai pokyčiai Lietuvoje nagrinėti etnologijos ir socialinės istorijos požiūriu: tirta gamybos sistemų ir technologijų modernizacijos socialiniai aspektai, industrializaciją patiriančio miesto kultūros ir kasdienybės ypatumai ir pokyčiai, darbininkijos ir socialinio elito formavimasis Lietuvoje industrializacijos, tautinės valstybės ir sovietinės okupacijos aplinkybėmis, socialinės sanklodos, šeimos ir santuokos sampratų pokyčiai, luomų demokratėjimo tendencijos, skirtingų laikotarpių visuomenės įvairialypės ir prieštaringos transformacijos ir su jomis susiję Lietuvos kraštovaizdžio kultūriniai pokyčiai. Minėti tyrimai pagrįsti empiriniais duomenimis ir vykdyti daugiausia sovietmečiu, dažnai telkti ties viena tema ar objektu ir yra vertingi kaip išvalgos ir gairės. Tačiau dabar tampa aktualūs kompleksiniai socialinių ir kultūrinių procesų tyrimai pasitelkiant teorinius ir lyginamuosius aspektus, atsižvelgiant į modernaus žmogaus radimosi prielaidas, jo pasaulėjautą, pasaulėvoką, socialinę ir kultūrinę raišką.

17.9. Tirta Lietuvoje veikusių bažnyčių istorija, bažnyčių institucijos ir dvasininkų socialinės grupės, katalikų Bažnyčios antisovietinė rezistencija. Pastaruoju metu intensyviai tiriami šiuolaikinėje visuomenėje vykstantys sekuliarizacijos procesai, jų poveikis religingumo raiškai, religingumo kitimas modernėjančioje visuomenėje. Netirti įvairių religinių tradicijų sąveikos su bendraisiais ir specifiniais modernėjimo procesais klausimai; modernybės ir religinio sąmoningumo procesų tarpusavio sąveika;

17.10. Nagrinėtas modernios lietuvių tautos formavimasis, kai kurie tautinių santykių aspektai, nacionalinio tapatumo įsitvirtinimo klausimai. Mažai tirta lietuvių tautos raidos XX a. problematika. Tyrimuose, atliktuose XX a. pabaigoje, koncentruotasi į XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos visuomenės politizacijos procesus, modernių politinių idėjų raišką, politinių struktūrų formavimąsi ir politinę praktiką. Fragmentiškai tirta modernios Lietuvos valstybės funkcionavimo ir jos institucionalizacijos problematika, tik dabar pradėti valstybės institucijų modernėjimo tendencijų XVIII a. tyrimai.

18. Apskritai Lietuvos visuomenės raidos tyrimams trūksta kompleksiškos, konceptualios, lyginamosios ir tarpdisciplininės prieigos:

18.1. Lietuvos modernėjimo raidos tyrimams būdingas fragmentiškumas. Tyrimuose beveik nenaudotos arba ribotai naudotos (daugiausia filosofiniuose ir kultūros tyrimuose) modernybės ir modernėjimo teorinės prieigos. Stokojama aiškesnio visapusiško modernios Lietuvos susiklostymo, jos raidos ir dabarties vaizdinio, bendresnio modernybės ir modernizacijos procesų supratimo, neapmąstyta jų specifika Lietuvoje, stinga modernios lietuvių tautos, Lietuvos valstybės ir pilietinės visuomenės refleksijos daugiopos modernybės aspektu;

18.2. Menkai išplėtoti lyginamieji Lietuvos ir kitų šalių modernių visuomenių tyrimai, galintys padėti susikurti bendresnį regiono ir Europos modernėjimo vaizdinį bei supratimą. Lyginamasis aspektas Lietuvą įterptų į gerokai platesnį lyginamąjį geopolitinį kontekstą, o tai leistų adekvačiau paašškinti prieštaringas ir nevienareikšmes modernizacijos įtakas Lietuvai.

18.3. Nėra įvertintas modernybės sąvokos teorinis ir metodologinis problemiškas, modernybės reiškinio sudėtingumas ir daugiamatiškumas;

18.4. Modernėjimas, modernizacija, moderniosios visuomenės genezė, jos formavimasis, transformacijos ir plačiai suvokiamas modernybės reiškinys nėra tyrinėti tarpdisciplininiu požiūriu taikant tarpdalykines prieigas ir inovatyvius metodus;

18.5. Tiriant modernėjimo reiškinį neatsižvelgta į tai, kad „modernizacija“ yra ne vienalinijinė instrumentinė kategorija, o „daugeriopų modernybių“ aibė. Įvairioms gyvenimo sritims būdingi savi modernizacijos „pagreičiai“, ideologinės kultūrinės paskatos ir vidiniai prieštaravimai.

III SKYRIUS

PROGRAMOS TIKSLAS, UŽDAVINIAI IR ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

19. Programos tikslas – kompleksiškai ištirti modernybės, modernizacijos ir visuomenės modernėjimo, t. y. šiuolaikinės visuomenės radimosi ir kaitos, procesus Lietuvoje ir jų įtaką nacionalinei valstybei, tapatumui, kultūrinei savasčiai ir atminčiai, gauti naujų mokslo žinių ir pateikti įžvalgų, reikšmingų gilesniam šiandienos Lietuvos politinių, socialinių, kultūrinių procesų suvokimui, Lietuvos valstybės ir visuomenės darniai bei tvariai plėtrai ir europinei integracijai.

20. Programos uždaviniai:

20.1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernėjimo ir modernizacijos reiškinų ir procesų Lietuvoje tyrimus, juose taikant teorines, lyginamąsias bei tarpdisciplinines prieigas ir inovatyvius metodus; kompleksiškai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimąsi, jo kultūrinę ir meninę raišką.

20.2. Nagrinėti socialines, ekonomines ir politines modernėjimo sąlygas ir jų poveikį visuomenės ir kultūros raidai; atlikti modernios valstybės, politinės bei tautinių bendruomenių istorinius ir lyginamuosius tyrimus, atskleisti modernių politinių idėjų ir struktūrų, politinės ir pilietinės kultūros pavidalus bei jų sklaidą.

21. Programos 20.1 punkte nurodytam uždaviniui išspręsti numatomos 4 priemonės:

21.1. Išnagrinėti filosofines ir teorines modernybės reiškinio formavimosi prielaidas, įvairius modernybės konceptualizacijos būdus;

21.2. Tirti modernųjų vertybių, idėjų, normų, kultūros kodų, praktinių nuostatų formavimąsi ir įvairialypius jų aspektus; nagrinėti tradicinės bendruomenės ir moderniosios visuomenės idėjų sąveikas ir kaitą vėlyvosios modernybės ir globalizacijos sąlygomis;

21.3. Tirti kultūros, kalbos, literatūros, raštijos, meninės kūrybos kaitą ir modernėjimo prielaidas bei ištakas; tirti modernųjų estetinių krypties formavimąsi, raidą ir raišką literatūroje ir mene; tirti meno, grožio bei kultūros sampratų pokyčius modernybėje ir jų kritinę refleksiją; tirti vizualiosios kultūros, masinės kultūros ir kultūrinių bei kūrybinių industrijų reiškinį; tirti modernizacijos poveikį visuomenės mentalitetui, kalbai ir kultūrai; nagrinėti tradicinių kultūros formų pokyčius ir raišką modernėjančioje visuomenėje; tirti modernios kultūrinės sistemos klostymąsi ir funkcionavimą; tirti kultūrinės atminties ir kultūrinės savasties interpretavimo, išraiškos ir sklaidos pavidalus, kultūrinės rezistencijos formas ir jų įtaką individo savivokai;

21.4. Tirti modernaus žmogaus formavimo(si), jo savivokos, pasaulėjautos, kultūrinės, mokslinės ir meninės raiškos ypatumus, emancipacijos aspektus, individualizmo raiškos formas; analizuoti švietimą ir ugdymą mokymo, šeimos ir valstybės sąveikos atžvilgiu, tirti socialinio ir ideologinio konstravimo veiksnius ir jų sąveiką; tirti krikščioniškųjų Bažnyčių, įvairių religinių bendruomenių ir religinių tikėjimų vietą bei vaidmenį visuomenės ir individo modernėjimo procesuose.

22. Programos 20.2 punkte nurodytam uždaviniui išspręsti numatomos 3 priemonės:

22.1. Tirti urbanizacijos ir industrializacijos procesus, miesto ir kaimo santykių kaitą, naujų ekonominių veiklos formų, institucijų ir veiksmų atsiradimą bei poveikį visuomenei ir kultūrai, nagrinėti kapitalistinę ir socialistinę ūkių sistemas, gyventojų socialinį mobilumą ir migraciją, demografinius pokyčius, šeiminius ir lyčių santykius;

22.2. Tirti tradicinių bendruomeninių, socialinių grupių, kolektyvinės ir individualios tapatybės kaitą, modernių socialinių ryšių formavimąsi ir kaitą klostantis pliuralistinei moderniosios visuomenės struktūrai; nagrinėti žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo bei asmens orumo refleksijos įtaką individų savivokai ir statusui;

22.3. Tirti visuomenės organizavimosi būdus ir formas Lietuvoje ir diasporoje; tirti politinės ir pilietinės kultūros formavimosi bruožus; pilietinės visuomenės ir politinės valdžios tarpusavio santykius; tirti nacionalinės idėjos, modernių tautų ir tautinės tapatybės formavimąsi ir raidą Lietuvoje, etninius procesus ir tarptautinius santykius; nagrinėti modernios valstybės formavimosi sąlygas, modernybės politinių idėjų ir ideologijų radimąsi ir raišką, valstybės institucijų formavimąsi ir raidą, moderniosios demokratijos formas; tirti sovietinio totalitarizmo bruožus ir pasipriešinimo jam būdus.

IV SKYRIUS

NUMATOMI REZULTATAI, JŲ VERTINIMO KRITERIJAI IR PANAUDOJIMO GALIMYBĖS

23. Įgyvendinus Programą:

23.1. suintensyvės Programos uždavinius ir jų įgyvendinimo priemones atliepiantys, aktualūs, inovatyvūs ir tarptautiški Lietuvos modernybės ir modernizacijos moksliniai tyrimai, (bus parengta ir įgyvendinta ne mažiau kaip 50 mokslinių tyrimų projektų, iš kurių ne mažiau kaip 20 projektų, vykdomų kartu su užsienio tyrėjais);

23.2. bus parengta ir publikuota Programos rezultatus apibendrinančių mokslo straipsnių, mokslo monografijų ir sintetinių mokslo veikalų, šaltinių publikacijų (ne mažiau kaip 180 mokslo straipsnių recenzuojamuose Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose, iš kurių 20 – tarptautiniuose, turinčiuose citavimo indeksą mokslo leidiniuose, ir ne mažiau kaip 20 knygų: mokslo monografijų, studijų ir sintetinių mokslo veikalų, ne mažiau 20 sukurtų skaitmeninių duomenų bazių bei šaltinių publikacijų);

23.3. vyks Programos mokslinių tyrimų rezultatų sklaida mokslo bendruomenėje (Programos projektų vykdytojai dalyvaus ne mažiau kaip 60 nacionalinių ir ne mažiau kaip 40 tarptautinių mokslo renginių Programos mokslinių tyrimų temomis, bus surengti ne mažiau kaip 6 tarptautiniai ir nacionaliniai mokslo renginiai);

23.4. bus atlikti socialinės ir kultūrinės plėtros darbai – parengtos mokslo populiarinimo publikacijos, edukacinės programos, metodinės priemonės ir elektroniniai ištekliai, kultūros renginiai,

televizijos ir radijo laidos, viešos paskaitos ir pranešimai visuomeniniuose renginiuose, politiniuose sambūriuose, švietimo ir kultūros įstaigose, mokslinių ir kultūrinių seminarų rengimas visuomenei ir pan. (ne mažiau kaip 50 socialinės ir kultūrinės plėtros darbų).

24. Svarbiausi Programos rezultatų vertinimo kriterijai yra tyrimų rezultatų reikšmingumas, naujumas, patikimumas, reprezentatyvumas, tarptautiškumas, tyrimų rezultatų sklaida valstybės valdymo institucijoms ir visuomenei.

25. Programos rezultatai vertinami baigus ją įgyvendinti. Programos uždavinių įgyvendinimo vertinimo rodikliai:

25.1. sėkmingai įgyvendintų aktualių Lietuvos modernybę ir modernėjimą tiriančių mokslinių tyrimų projektų, skaičius, tarp jų – bendrų projektų su užsienio mokslininkais skaičius;

25.2. svarbiausių Programos aprėpiamų mokslinių tyrimų rezultatus apibendrinančių mokslinių publikacijų (straipsnių, tarp jų – tarptautiniuose leidiniuose, mokslo monografijų, studijų, sintetinių mokslo veikalų, duomenų bazių bei šaltinių publikacijų, ir kt.) skaičius;

25.3. programos mokslinių rezultatų sklaidos intensyvumas: surengtų mokslinius tyrimus apibendrinančių nacionalinių ir tarptautinių mokslinių renginių skaičius; programos projektų vykdytojų pranešimai tarptautinėse ir nacionalinėse konferencijose;

25.4. atliktų socialinės ir kultūrinės plėtros darbų – mokslo populiarinimo publikacijų, edukacinių programų, metodinių priemonių ir elektroninių išteklių, kultūros renginių ir pan. skaičius.

26. Programos metu vykdomi tyrimai ir jų rezultatai galės būti panaudojami:

26.1. modernios Lietuvos visuomenės ir valstybės vystymo strategijai kurti, tuo Programa prisidės ir prie Lietuvos Vyriausybės 2015 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 904 patvirtintos Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos įgyvendinimo;

26.2. pateikti Seimui ir Vyriausybei mokslinių tyrimų rezultatais grįstų rekomendacijų, padėsiančių sparčiau ir veiksmingiau įgyvendinti įtraukios ir kūrybingos visuomenės kūrimo tikslus, tuo Programa prisidės ir prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. spalio 14 d. nutarimu Nr. 951 patvirtintų prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) krypties įgyvendinimo;

26.3. plėtoti kokybiškus ir į Lietuvos valstybės ir visuomenės problemas orientuotus Programos mokslinius tyrimus, labiau priartinti mokslą prie visuomenės ir valstybės reikmių;

26.4. sustiprinti tarptautinę Lietuvos mokslininkų ir kitų tyrėjų bendradarbiavimą bendruose šios Programos projektuose bei vėlesnį bendrų tyrėjų grupių įsijungimą į tarptautinius Europos Sąjungos projektus, asociacijas ir tinklus;

26.5. plėtoti naujausiais moksliniais tyrimais pagrįstas studijas Lietuvos universitetuose, rengti naujas studijų (ir doktorantūros) programas, atnaujinti vidurinių mokyklų programas;

26.6. sutelkti ir koordinuoti instituciškai bei metodologiškai skirtingus tyrėjų centrus bei grupes, kūrybiškai panaudoti skirtingų disciplinų intelektualinį potencialą ir taip paskatinti tarpdalykinę akademinę komunikaciją;

26.7. ugdyti jaunuosius humanitarinių mokslų tyrėjus, pritraukti doktorantus, pritraukti ir paskatinti į Lietuvą grįžti užsienyje mokslus baigusius ir tyrimų patirties įgijusius mokslininkus;

26.8. per Programos rezultatų sklaidą ugdyti Lietuvos visuomenės savivoką, sudaryti galimybes plėtoti valstybės ir visuomenės raidos ir būvio kritinei analizei ir savianalizei bei ugdyti kritiškai mąstančiai visuomenei.

V SKYRIUS

PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS, STEBĖSENA IR ATSKAITOMYBĖ

27. Programą administruoja Lietuvos mokslo taryba (toliau – Taryba), vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintais Nacionalinių mokslo programų nuostatais ir pačios pasitvirtintu Nacionalinių mokslo programų rengimo ir įgyvendinimo tvarkos aprašu (toliau – Aprašas), suderintu su Švietimo ir mokslo ministerija.

28. Taryba vykdo Programos įgyvendinimo stebėseną: kasmet apibendrina Programos projektų rezultatus ir jų pagrindu parengia Programos tarpinę bei baigiamąją ataskaitas, skelbia jas savo svetainėje, organizuoja šių ataskaitų svarstymą ir vertinimą.

29. Programos tarpinis vertinimas vykdomas Tarybai įvertinant Programos vykdymo grupės pateiktą Programos tarpinę ataskaitą, kuri teikiama po trejų Programos įgyvendinimo metų. Įvertinusi Programos ataskaitą, Taryba gali Švietimo ir mokslo ministerijai siūlyti tikslinti Programą arba, jeigu Programa įgyvendinama nepatenkinamai arba jai įgyvendinti skiriamas nepakankamas finansavimas, siūlyti nutraukti Programos vykdymą anksčiau nei numatyta.

30. Programos ataskaitos su jose nurodytais Programos projektų įgyvendinimo rezultatais bei gautomis išvadomis ar rekomendacijomis teikiamos suinteresuotoms ministerijoms ir kitoms institucijoms, viešinamos organizuojant renginius, skelbiant rezultatus žiniasklaidoje ir kitais informavimo būdais.

VI SKYRIUS

BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

31. Programa finansuojama atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto asignavimų, skirtų Lietuvos mokslo tarybai ir kitų teisėtų finansavimo šaltinių. Numatomas Programos uždavinių ir priemonių įgyvendinimo laikotarpis – 2016–2021 metai. Preliminarus lėšų poreikis Programos uždaviniams ir priemonėms 2016–2018 metams pateiktas Programos priede. Švietimo ir mokslo ministras, išnagrinėjęs Programos tarpinės ataskaitos rezultatus, numato lėšų poreikį Programai vykdyti 2019–2021 metams.

32. Programos įgyvendinimas užbaigiamas, kai Taryba patvirtina Programos baigiamąją ataskaitą.

NACIONALINĖS MOKSLO PROGRAMOS „MODERNYBĖ LIETUVOJE“ ĮGYVENDINIMO PRIEMONIŲ PLANAS

Programos uždavinys	Uždavinio priemonės	Preliminarus lėšų poreikis, tūkst. eurų			
		2016 metais	2017 metais	2018 metais	iš viso
1. Atlikti fundamentinius modernybės sampratų, modernybės, modernėjimo ir modernizacijos reiškinių ir procesų Lietuvoje tyrimus, juose taikant teorines, lyginamąsias bei tarpdisciplinines prieigas ir inovatyvius metodus; kompleksiskai tirti kultūros modernėjimo veiksnius ir procesus, modernios kultūros pavidalus, modernaus žmogaus formavimąsi, jo kultūrinę ir meninę raišką.	<p>1.1. Išnagrinėti filosofines ir teorines modernybės reiškinių formavimosi prielaidas, įvairius modernybės konceptualizacijos būdus;</p> <p>1.2. Tirti modernųjų vertybių, idėjų, normų, kultūros kodų, praktinių nuostatų formavimąsi ir įvairialypius jų aspektus; nagrinėti tradicinės bendruomenės ir moderniosios visuomenės idėjų sąveikas ir kaitą vėlyvosios modernybės ir globalizacijos sąlygomis;</p> <p>1.3. Tirti kultūros, kalbos, literatūros, raštijos, meninės kūrybos kaitą ir modernėjimo prielaidas bei ištakas; tirti modernųjų estetinių krypčių formavimąsi, raidą ir raišką literatūroje ir mene; tirti meno, grožio bei kultūros sampratų pokyčius modernybėje ir jų kritinę refleksiją; tirti vizualiosios kultūros, masinės kultūros ir kultūrinių bei kūrybinių industrijų reiškinius; tirti modernizacijos poveikį visuomenės mentalitetui, kalbai ir kultūrai; nagrinėti tradicinių kultūros formų pokyčius ir raišką modernėjančioje visuomenėje; tirti modernios kultūrinės sistemos klostymąsi ir funkcionavimą; tirti kultūrinės atminties ir kultūrinės savasties interpretavimo, išraiškos ir sklaidos pavidalus, kultūrinės rezistencijos formas ir jų įtaką individo savivokai;</p> <p>1.4. Tirti modernaus žmogaus formavimo(si), jo savivokos, pasaulėjautos, kultūrinės, mokslinės ir meninės raiškos ypatumus, emancipacijos aspektus, individualizmo raiškos formas; analizuoti švietimą ir ugdymą mokymo, šeimos ir valstybės sąveikos atžvilgiu, tirti socialinio ir ideologinio konstravimo veiksnius ir jų sąveiką; tirti krikščioniškųjų Bažnyčių, įvairių religinių bendruomenių ir religinių tikėjimų vietą bei vaidmenį visuomenės ir individo modernėjimo procesuose.</p>	200	540	540	1280
2. Nagrinėti socialines, ekonomines ir politines	2.1. Tirti urbanizacijos ir industrializacijos procesus, miesto ir kaimo santykių kaitą, naujų ekonominių veiklos formų, institucijų ir veiksmų	200	370	370	940

<p>modernėjimo sąlygas ir jų poveikį visuomenės ir kultūros raidai; atlikti modernios valstybės, politinės bei tautinių bendruomenių istorinius ir lyginamuosius tyrimus, atskleisti modernių politinių idėjų ir struktūrų, politinės ir pilietinės kultūros pavidalus bei jų sklaidą.</p>	<p>atsiradimą bei poveikį visuomenei ir kultūrai, nagrinėti kapitalistinę ir socialistinę ūkių sistemas, gyventojų socialinį mobilumą ir migraciją, demografinius pokyčius, šeiminius ir lyčių santykius;</p> <p>2.2. Tirti tradicinių bendruomeninių, socialinių grupių, kolektyvinės ir individualios tapatybės kaitą, modernių socialinių ryšių formavimąsi ir kaitą klostantis pliuralistinei moderniosios visuomenės struktūrai; nagrinėti žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo bei asmens orumo refleksijos įtaką individų savivokai ir statusui;</p> <p>2.3. Tirti visuomenės organizavimosi būdus ir formas Lietuvoje ir diasporoje; tirti politinės ir pilietinės kultūros formavimosi bruožus; pilietinės visuomenės ir politinės valdžios tarpusavio santykius; tirti nacionalinės idėjos, modernių tautų ir tautinės tapatybės formavimąsi ir raidą Lietuvoje, etninius procesus ir tarpetninius santykius; nagrinėti modernios valstybės formavimosi sąlygas, modernybės politinių idėjų ir ideologijų radimąsi ir raišką, valstybės institucijų formavimąsi ir raidą, moderniosios demokratijos formas; tirti sovietinio totalitarizmo bruožus ir pasipriešinimo jam būdus.</p>				
Iš viso:	400	910	910	2220	